

ságainak nincs keresnivalója a mai oktatás terméketlen, hivatalnoki objektivitásának korlátolt világában. A legjobb sors, amely könyvének juthat, a mű tető alá hozásának fő katalizátora, Kurtág György zseniális JÁTÉKOK-sorozatának sorsa, és micsoda véletlen!, éppen ez a zene viseli magán vállaltan a gregoriánról Dobszaytól tanultakat. Egyiküket sem lehet az oktatás mindennapi kenyerévé tenni, de mindkettő ébren tartja egy olyan pedagógia egyre távolabbi látomását, amelyben a pedagógia nem önmaga létének igazolására, következképp nem is a középster hatalmának megszilárdítására tör.

Dolinszky Miklós

NAGYMONOGRÁFIA, EMLÉKEZETHELY ÉS KERESZTKOCKÁS PULÓVER

*Ferkai András: Molnár Farkas
Terc, Budapest, 2011. 462 oldal, 12 255 Ft*

Molnár Farkasnak eddig nem volt helye – bővebben szólva nem volt rendes helye. Abban az értelemben semmiképpen, ahogy a magyar építészet nagy mesterei közül Pollack Mihály nevére legalábbis a tájékozottabb laikusok azonnal a Nemzeti Múzeumra, Ybl Miklósról az Operaházra, Steindl Imréről a Parlamentre, Lechner Ödönre az Iparművészeti Múzeumra asszociálnak, a még jobban tájékozottaknak Hild József-ről eszébe juthat az egri székesegyház, Hauszmann Alajosról az egykori Kúria, Alpár Ignác-ról a Vajdahunyadvár. A XX. századi mestereknél már nehezebb a dolog, Dávid Károly és a Népstadion vagy a Ferihegyi repülőtér még esetleg bejöhethet, Lajta Bélánál sajnos már inkább csak a szakemberektől „várható el” a Vas utcai iskola vagy a Martinelli téri házának ismerete. Az ugyancsak a legnagyobbak közé tartozó Molnár Farkas esetében azonban ilyen hely biztosan nincs, ahogy sok kortársa esetében sincs – még a nála az ismertség és a megbízások szempontjából sokkal szerencsésebb Kozma Lajos is „helytelen” építésznek mondható.

A világörökség helyszínekhez hasonlóan gps-szel könnyen azonosítható földrajzi koordiná-

tákkal meghatározható hely hiánya ma már szerencsére nem abszolút. A Pierre Nora szerkesztésében 1984 és 1992 között megjelent hatalmas mű a franciák emlékezethelyeiről helyekké tett ünnepeket, fogalmakat, nemzeti reprezentációt és mitológiát. A kiadványtípus maga is követőkre talált Németországban, Ausztriában, Olaszországban, és bár Magyarországon nem, de a néprajzosok már korán reagáltak nálunk is, és a történeti közbeszédre is komoly hatással volt, hogy csak a legutóbbi vitákra utaljunk, emlékezethelyként jelenik meg például Trianon és emlékezethely hiányaként a holokauszt. A földrajzi helyen túlmutató emlékezethely fogalma már a Nora-féle műben is sokféle diszciplína számára tűnt alkalmazhatónak – semmi okunk, hogy ezek közül kihagyjuk az építészetet és az építészettörténetet.

Ebből a nézőpontból Molnár Farkasnak ma már van helye. Van olyan pontja a világnak, amely azonosítható vele – egy könyv mint emlékezethely. Szerzője Ferkai András építész, építészettörténész. Végzettségét tekintve nem művészettörténész, tevékenységét és jelen művét tekintve mégis igencsak érdemes az Akadémia Művészettörténeti Tudományos Bizottságának elismerésére¹ – 2012. november 9–11-én A MŰVÉSZETTÖRTÉNET ÚTJAI című konferencián is a művészettörténet és az építészettörténet kapcsolatrendszerét vizsgáló szekció felkért vezetője, programjának összeállítója volt.

Annak azonban még csak a felvetése is, hogy egy könyv egy építés emlékezethelyévé válhat, sok minden előfeltétel teljesülését kívánja. Az utóbbi időben nem példa nélküli „álmonográfia” korában – némelyikük egyébként hiányt pótló szakmai olvasókönyv – ilyen előfeltétel az a hatalmas tudományos munka, amelyet Ferkai András művébe befektetett. Imponálók a számok maguk: a Terc Kiadó nevével jegyzett, nagyalakú, négyzetes kötet 462 oldalt számlál, és az 510 szöveggöztí képhez 292 járul a katalógusban – csak azért nem mondhatjuk, hogy nyolcszáznál több, mivel a kiadói luxus az olvasó kényelme érdekében, ha ez indokoltnak tűnt, az ismétlést is lehetővé tette. A könyv tematikai szempontból igen sokoldalú – sokoldalú volt azonban a hőse maga, aki helyenként az iparművészet területeire is erőteljesen kilépő képzőművészként is jelentős alkotó volt, még ha építésztként meghatározóbb is a működése. Nem csoda, hogy a kötet műfaját maga a szerző ha-

tározza meg nagymonográfiaként – meghatározásában nincs is semmiféle túlzás.

Egy monográfia sosem pattan elő a semmiből. Az előszóban a szerző gondosan elő is számolja munkája előzményeit, kismonográfiákat, forrásgyűjteményeket, interjúkat, kiállításokat.² A korábbi eredmények újragondolása, a több-éves kutatómunka során feltárt új adatokkal való szembesítése, a résztanulmányok egységbe fűsülése, valamint a lehetőségek szerinti teljes oeuvre-katalógus kritikai gyűjtőmunkája, az egységben látás és az egységben láttatás, a nemzetközi viszonyítási rendszer gondos felmérése az a többlet, amelyet Ferkaai hozzátesz az eddigiekhez. Egyként érdeklí rajz és festmény, tipográfia és reklámgrafika, kiadványterv és tervpályázat, építészeti terv és megvalósult épület. Ez a változatosság a kötet alapvetően kronologikus szerkesztésmódjában is jelentkezik, az életpálya egy-egy rövidebb-hosszabb korszaka (AZ ÉPÍTÉSZET FELÉ: MŰEGYETEMI TANULMÁNYOK, TERVEK A HÚSZAS ÉVEKBŐL; ÖNÁLLÓAN A PÁLYÁN, MAJD FISCHER JÓZSEF ÉS BREUER MARCELL TÁRSAKÉNT), műhelye (A PÉCSI MŰVÉSZKÖRBE ÉS TOVÁBB...; A WEIMARI BAUHAUSBAN: MŰFAJHATÁROKON ÁT), munkahelye (A GROPIUS–MEYER–IRODA MUNKATÁRSA), helyszíne (ORVIETO, 1921; MAGÁNALKALMAZOTTKÉNT WEIMARBAN), mozgalma (AZ ÉPÍTÉSZ MINT A TÁRSADALOM MÉRNÖKE: A CIAM MAGYAR CSOPORTJA ÉLÉN) ugyanúgy fejezettémává válhatott, ahogy a szerző által legfontosabbnak vagy legjellegzetesebbeknek tartott művek önmagukban is, részletesen ott sorakoznak az építészeti főművek – épületek (GRÓF JÓZSEF HÁZA, KAVICS UTCA, 1931; DÁLNOKI KOVÁTS-VILLA A LEJTŐ UTCÁBAN, 1932; A PESTÚJHELYI KÓRHÁZ SZEMÉLYZETI ÉPÜLETE, 1933–36; A TYROLER-HÁZ, 1934) és emblematikus tervek (A VÖRÖS KOCKAHÁZ, 1922) egyaránt –, de a szerző szubjektív választása kevésbé ismert vagy akár teljesen ismeretlen alkotásokat – különösen a pálya első feléből festményeket (SIRATÁS, 1921), grafikákat (ITÁLIA-MAPPA, 1921–22; FIÚ LÉGI JÁTÉKSZERREL, 1923), könyvborítót (SIRATÓ KÁROLY: PAPIREMBER – KÖNYVBORÍTÓ) – is kiemeli, ha a műfaj, a minőség, a tárgyalás logikája ezt indokolja. A 266 tételt tartalmazó katalógust a művész-építész publikációinak válogatott szemléje követi, majd írásainak teljes bibliográfiája. Szerencsére van egy rövid életrajz is, mivel például a főszövegben Molnár Farkas ugyan annak rendje és módja szerint megszületik, a II. világháború végi halálára viszont a szerző csak utal:

az építész utolsó fényképén a rajzasztalán munkában lévő, modern szellemű, funkcionalista épület alaprajzát mutató tervről jegyzi meg a tanulmány utolsó mondataként, hogy „*későn jött jutalomjáték, sajnos túl későn*”. Előtte ugyanis az utolsó évek alkotásaira vonatkozó nem is egy fejezet a kritika terepe, mert bár építészeti nagymonográfiát írni a főhős és életműve tisztelete és szeretete nélkül csak nagyon nehezen lehet (ebből a szempontból az építészettörténet-írás különbözni látszik a történetírástól), ez azonban nem homályosíthatja el a szerző tisztánlátását – a minőség megítélése minden művészettörténeti témájú mű alapfeladata.

A monográfiák, kézikönyvek, nagy katalógusok mindig lezárni látszanak egy folyamatot. Tapasztalataim alapján azonban legalább annyira kezdetet is jelentenek, kiindulópontot az olvasó, a használó, a kutatást folytató kollégák számára. Elgondolkoztat és ötleteket adhat. Rá lehet például csodálkozni a könyvben arra, hogy egy a budapesti Szentföldet, Molnár Farkas elmentmondásos értékelésű, torzóban maradt épületegyüttesét népszerűsítő plakátterven – Ferkaai nem sorolja be az építész művei közé – az urbanizált Pest előtt hullámozó Budai-hegység kupolás Szentsírháza a város fölött ufóként lebegő földgömb Szentföld-pontjáról alávetülő fény sugar kettős motívuma, a nagy gömb és a karsú, magas háromszög milyen erősen az 1939. évi New York-i világkiállítás témaközpontjára, a Trylon és Perisphere obeliszkűjére és hatalmas gömbjére hajaz.

A PÁLFORDULÁS? A NEGYVENES ÉVEK MUNKÁI című utolsó fejezet indító illusztrációja az építész 1943 körül készült portrétője. A vékony fekete keretű szemüveg fénytörése mögött elötűnő szempár mintha bizonytalan jövőbe tekintene, a kissé széteső, középkorú férfiacr szájában a csak a fényképésznek mutatott derű kényszeredett mosolyával. Begombolt gallérú, világos színű, minta nélküli flanelingének az eleganciához semmi köze. Mögötte a falon térkép részlete tűnik elő. Az utolsó mondat fényképén ugyanaz a térkép jelenik meg a tervezőasztal fölött, az ugyanazt az inget – alighanem ugyanazon a napon – viselő építész tervére figyelő arca azonban átszellemült gondolkodásról árulkodik, és visszautal a múltba. Ugyanis nem ez az egyetlen portrészorozatra utaló momentum a kötetben. A belső címlapot követő fekete oldalpárt díszítő fényképén az oldalra fésült hajú, magas homlokú, fiatal Molnár fejét profilba fordító,

világos bútorsíkok között metsző tekintettel oldalt kifelé néző képmása látható. Fehér ingének gallérja, rafináltan kockázott nyakkendőjének csomója csak kivillan a környezet síkjaival erős kontrasztot alkotó, kereszt-kockás pulóver szűk nyaka mögül. A fiatalember jobbával egy fordítva tartott prágai folyóirat talán 1926. évi 5. számát szorítja magához – ez alapján lehet a Pécsi József által készített fényképsorozat is az ekörüli időre keltezni. A pulóver hangsúlyos szereplő a fénykép derűsebb arckifejezést mutató párján is, amelyen Ferkai leírása szerint a kézben tartott, áttetsző celluloidvonalzó fölé tornászó nő fényképét ragasztotta Molnár egy valamivel később, 1929-ben készült, konstruktivista kollázson. 1925-ben az utcán a szerző meghatározása szerint Heinz Wichmann építéssel felszabadultán örülő Molnár ugyanezt a pulóvert viseli egy már harmadik emlékfotósorozaton. Az ez utóbbi fotók köre a kötetben rajzolt weimari történet korántsem ilyen vidám, viszont a Ferkai által ezzel kapcsolatban felvetett problémák sora világosan mutatja, hogy koránt sincs minden kérdés lezárva. Ezek részben olyan, újra és újra felmerülő alapproblémákra vonatkoznak, hogyan lehet az építési kezeket – irodatulajdonos és közreműködő, egymással társult építésszek – elkülöníteni terveken vagy esetleg megvalósult épületeken is.

A pulóver és a nyakkendő, a derékszögű vonalzó és a prágai folyóirat egyaránt ott látható a korábbi széria egy harmadik képén is, amelyet a Múcsarnokban kilenc évvel ezelőtt a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a Magyar Építészeti Múzeum által rendezett FÉNY ÉS FORMA-kiállítás emlékezetes építészportré-sorozatának egyik molinójára nagyítottak a rendezők,³ az életművet bemutató kötetben pedig a műegytemi tanulmányok tárgyalására szánt fejezet elején kapott helyet. A dacosan fölvetett fej a vonalzó határozott háromszögére támaszkodva tekint a jövőbe. Talán még a saját emlékezethelyeként majdan Ferkai András által megalkotott monográfia is felsejlik előtte.

Jegyzetek

1. A szöveg annak a laudációnak szerkesztett változata, amely 2012. november 30-án a Magyar Tudományos Akadémián, az MTA Művészettörténeti Tu-

dományos Bizottsága 2011. évi Opus Mirabile-elismeréseinek átadásán hangzott el.

2. Ferkai a Molnár-életmű kutatása, elemzése és közvétele kapcsán ifjabb Janáky István építész, valamint Gábor Eszter, Mezei Ottó és Bajkay Éva művészettörténész szerepét emeli ki. Vö. Gábor Eszter: A CIAM MAGYAR CSOPORTJA (1928–1938). Akadémiai Kiadó, 1972 (Architektúra); Mezei Ottó: A BAUHAUS MAGYAR VONATKOZÁSAI. Népművelési Intézet, 1981; Mezei Ottó: MOLNÁR FARKAS. Akadémiai Kiadó, 1987 (Architektúra); Bajkay Éva (szerk.): MOLNÁR FARKAS (1897–1945). ÉPÍTÉSZ, FESTŐ ÉS TERVEZŐGRAFIKUS. Pro Pannonia Kiadó, Pécs, 2010; Bajkay Éva (szerk.): A MŰVÉSZETTŐL AZ ÉLETTIG. MAGYAROK A BAUHAUSBAN. Janus Pannonius Múzeum, Pécs, 2010.

3. Csengel-Plank Ibolya–Hajdú Virág–Ritoók Pál: FÉNY ÉS FORMA. MODERN ÉPÍTÉSZET ÉS FOTÓ 1927–1950. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, 2003. 277., 67. kép.

Lóvei Pál

GYÓGYÍTÓ ERŐSZAK

Egy náci orvos élete a haláltól a születésig

Martin Amis: *Időnyíl, avagy a sérelem természete*
Fordította Elekes Dóra
Európa, 2012. 220 oldal, 2900 Ft

„Tudni akarják, mivel foglalkozom? Hát jól van. Bejön egy hapsi bekötözött fejével. Nem lacafacázunk. Lekapjuk a kötést. A hapsinak lyukas a koponyája. Na, erre mit lépünk? Egy szöveget szúrunk a lyukba. A szöveget – jó rozsdás – a szemetesből vagy valami hasonlóból halásszuk ki. Aztán kicsérjük a hapsit a váróba, ahol egy kicsit még ügyeleghet és óbégathat, mielőtt visszavinnénk az éjszakába. És már jöhet is a következő, egy koldusszorongó, akinek harisnyát és műanyag cipőt forrasztunk arra az örögi patájára... Miután elbántunk a rohadékokkal, alig várjuk, hogy megszábaduljunk tőlük. Utat! De ezeknek semmi sem elég. Csak jönnek és jönnek.” (102.)

Az elmúlt évtizedekben megjelent két regénye (SIKER; PÉNZ) alapján a magyar olvasók Martin Amis angol íróban a kortárs szatíra egyik legmarkánsabb, a társadalmi visszasságokat fekete humorral kinagyító képviselőjét ismerhették meg. Amis azonban nem csupán a századfor-